

ESTIJOS FILOSOFAS DISERTACIJĄ GINA LIETUVOJE

2002 m. gegužės 3 d. Vilniaus universiteto Filosofijos fakultete humanitarinių mokslų (filosofijos krypties) disertaciją „Struktūrinio stabilumo koncepcija kaip Rene Thomo filosofijos branduolys“ apgynė Talino Audentes Major universiteto prorektorius mokslo reikalams Peteris Muurseppas. Dar nėra įprasta, kad Vilniaus universitete būtų ginamos užsienio filosofų disertacijos, todėl priešmetus sukurtas šios disertacijos gynimo eksterneu komitetas (prof. habil. dr. R. Plečkaitis, prof. habil. dr. R. Čiegis, prof. habil. dr. Br. Kuznickas, doc. dr. N. Lomanienė, doc. dr. M. P. Šaulauskas) skyrė ypatingą dėmesį tam, kad disertacija atitiktų Lietuvoje keliamus reikalavimus tokio pobūdžio darbams. Šią disertaciją autorius rašė dirbdamas Estijos mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės institute bei Talino pedagoginiame universitete, o gynė Lietuvoje dėl to, kad Estijoje filosofijos disertacijų gynimo mechanizmas vis dar nėra sklandus.

Muurseppas disertacijoje analizuoja prancūzų matematiko ir filosofo Rene Thomo, gerai žinomo katastrofų teorijos kūrėjo, bandymą atgaivinti aristotelinį-kvalitatyvinį požiūrį į mokslą. Disertacijoje aptariami įdomūs gamtos ir net matematikos mokslų metodologijos pokyčiai, įvykę XX amžiaus antrojoje pusėje. Tokios sąvokos kaip *indeterminizmas*, *nelinijškumas* ir *negrįžtamumas*, be kurių neįsivaizduojamas šiuolaikinis mokslas, paragino ieškoti naujų mokslinio tyrimo metodologinių pagrindų. Thomas ieškojo perspektyvos, kuri leistų šiuolaikiniam

mokslininkui suteikti mūsų pasauliui prasmę, padaryti jį *suprantamą*, o ne tik išskaičiuojamą. Tokių ieškojimų perspektyvą Thomas siejo su kvaliatyvinės matematikos idėja, taigi su topologijos idėjomis ir katastrofų teorija. Tād neatsitiktinai pagrindine prancūzų matematiko ir filosofo kategorija ir dėmesio objektu tapo struktūrinio stabilumo konceptas. Struktūrinio stabilumo sąvoka visų pirma žinoma iš rusų matematikų A. Andronovo ir N. Pontryagino darbų, ją taip pat tyrinėjo garsusis belgų chemikas ir filosofas Ilya Prigogine bei Isabelle Stengers. Pastarieji šią sąvoką apibrėžė gamtamoksliniais terminais, o Thomas ją interpretavo naujai, pasitelkęs šiuolaikinės topologijos kalbą.

Palaikyčiau disertanto tezę, kad struktūrinio stabilumo koncepcija padėtų nutiesti tiltą tarp objektyvios realybės ir matematinio jos aprašo, t. y. atsisakyti platoniškos tradicijos priskirti mokslui vien „fenomenų gelbėjimo“ ar praktinių problemų sprendimo funkciją. Tai savo ruožtu darytų tikrovę suprantamesnę, ne tokią schematizuotą vien kiekybiniais parametrais, kaip tai būdinga platoniška ir dekartiška tradicija grindžiamam mokslui. Struktūrinio stabilumo koncepcija ir Thomo bandymas konstruoti „kokybinę matematiką“ – aktuali, verta tyrinėjimų tema. Plačiai nuskambėjusi XX a. paskutiniame trečdalyje Thomo topologija yra neabejotinai naujas reiškinys moksle. Nors topologija – matematinė teorija, ji neabejotinai turi ryškias filosofines implikacijas, ir pats Thomas jas išsamiai svarsto. Iki katastrofų teorijos praktiškai visa mokslo nau-

dojama matematika rėmėsi diferenciniu skaičiavimu, kuris neatsiejamas nuo tikrovės kontinuumo prielaidos. XX a. antrosios pusės filosofijoje vis labiau suvokiama „skirtybės“, „revoliucijos (moksle)“, t. y. nuotrūkio, raidos netolydumo, svarba. Kaip tik šį aspektą mėgina modeliuoti Thomo matematika ir filosofija.

Disertacijoje įdomiai ir detalai analizuojamas Thomo idėjų ryšys su filosofine tradicija, visų pirma su Aristotelium, kadangi pats Thomas įsivaizdavo tęsiasi būtent Stagiriečio idėjas. Muurseppe tvirtinimu, įmanoma Aristotelio darbus interpretuoti taip, kad išryškėtų jų analogija su šiuolaikiniu topologiniu mąstymu, ypač tais atvejais, kai norima Aristotelio filosofiją perskaityti kaip kontrastą Platono stiliui. Vis dėlto pakankamo pagrindo priskirti sisteminių topologinį mąstymą Stagiriečiui nėra, o Aristotelio sąsajos su katastrofų teorija esančios dar kontroversiškesnės.

Disertacijoje svarstomas struktūrinio stabilumo sąvokos vaidmuo gamtos moksluose ir matematikoje, analizuojamos katastrofų teorijos taikymo galimybės fizikoje (klasikinėje, kadangi disertantas laikosi paplitusio požiūrio, kad kvantinė fizika yra ne mokslo teorija tikrąja prasme, o vien statistinis apibendrinimas) ir mechanikoje. Šių taikymų analizė įtikina, kad šiose srityse topologinės idėjos ir visų pirma katastrofų teorija turi predikcijos galią.

Trečioje disertacijos dalyje autorius ėmėsi įdomaus bandymo taikyti struktūrinio stabilumo modelį socialinėje teorijoje, tačiau šios dalies rezultatai mažiausiai įspūdingi. Matyt, visų pirma dėl to, kad jie yra negatyvūs: autorius prieina prie išvados, kad socialiniuose moksluose topologinio pobūdžio modeliai nebeišlaiko numatymo galios. Tai suprantama, kadangi socialinio saito tyrimo prigimtis yra esmiškai hermeneutiška: sociologinis tyrimas pradedamas empirine morfologija, kuri nuo pat pradžių ne-

išvengiama interpretatyvi. Žinoma, pastaraisiais dešimtmečiais net ir gamtos mokslų filosofijoje pastebimas interpretacinis posūkis, tačiau lyginant su socialine teorija, o dar labiau – su humanitariniais mokslais, gamtos mokslams vis dėlto pripažįstamas santykinai nepriklausomas empirinių aprašymų branduolys, kuris ir tampa teorijų lyginamumo pagrindu.

Disertanto pateiktos išvados galėtų būti apibendrintos taip: dauguma Thomo bandymų ieškoti tokios mokslo metodologijos, kuri mokslinius tyrimus ir jų teikiamą pasaulėvaizdį darytų suprantamesnius, nepasisėkė. Muurseppe nuomone, prancūzų matematiko ir filosofo programa iš esmės negalėjo būti įgyvendinta neperžengiant klasikinio niūtoniško mokslo ribų, nesiremiant visiškai nauju, vadinamuoju poneklasiškiniu metodologiniu požiūriu.

Oponentas prof. A. J. Krikštopaitis pasakė pažįstą disertantą kaip patyrusį tarptautinių mokslo filosofijos konferencijų dalyvį, todėl nesistebįs, kad pasirinkta iš tiesų aktuali ir šiuolaikiška tyrimo tema. Profesorius atkreipė dėmesį į temos išskirtinumą, susijusį su keliamo uždavinio paradoksalumu: pažinti stabilumo fenomeną nestabiliame pasaulyje, iš chaoso kylančio pasaulio gelmėje surasti struktūros elementus. Oponentasteigiamai įvertino Muurseppe pasirinktą mokslo konceptualizavimo strategiją – prancūziškos bei anglosaksiškos mokslo filosofijos tradicijų sąsają. A. J. Krikštopaitis nuomone, darbas parengtas profesionaliai, yra įdomus, intriguojantis, skatinantis diskutuoti, todėl neabejotinai atitinka humanitarinių mokslų filosofijos krypties daktaro laipsnio reikalavimus.

Oponentas prof. dr. R. Vihalemmas priminė, kad tai jau ne pirma estų filosofo disertacija, ginama Vilniaus universitete. Prieš 21 metus jam tekę būti oponentu, kai filosofijos mokslų kandidato laipsnį gynė Ulo Kaevats; šiuo metu jis

yra žinomas mokslo filosofijos profesorius, dirbantis Talino technikos universitete. Vihalemmas pasidžiaugė, kad kūrybinis Estijos ir Lietuvos filosofų bendradarbiavimas nenutrūko, šis gynimas – aiškus paliudijimas. Profesorius prisiminė ir tai, kad jam jau teko būti Muurseppo oponentu dar tada, kai šis gynė magistro darbą Tartu universitete prieš 10 metų. Ginamoji disertacija rodanti, jog Muurseppas per tuos metus tapo profesionaliu filosofu, puikiai derinančiu matematinį išsilavinimą su filosofijos tyrimų patirtimi. Vihalemmas neabejodamas teigiamai įvertino darbą ir pasiūlė disertantui pažvelgti į Maxwello ar Prigogine'o standarti-

nės mokslo metodologijos kritiką kaip į Thomo pasiūlymo alternatyvą. Daugelis disertanto analizuojamų mokslo istorijos pavyzdžių, jei būtų aiškinami Maxwello ar Prigogine'o koncepcijų požiūriu, duotų naujų ir, Vihalemmo nuomone, vaisingų idėjų šiuolaikinio mokslo konceptualizavimui.

Visi gynimo komiteto nariai teigiamai įvertino darbą ir vieningai balsavo už humanitarnių mokslų daktaro laipsnio suteikimą Muurseppui. Posėdžio pirmininkas M. P. Šaulauskas išreiškė viltį, kad šis gynimas prasmingai papildys Estijos ir Lietuvos filosofų bendradarbiavimą.

Nijolė Lomanienė